

BEH IVAN. *Social education : is from sources to the modern context.*

In the article the historical way of development of social education is analysed as the outstanding phenomenon in the system "society is a man" : from sources to contemporaneity; description of educator paradigm, that is based on leading higher mechanisms of consciousness and personality consciousness, that is sent to education of spiritual personality as a subject of the free and responsible act determined certain spiritual a value, is given. Accented, that only the paradigm of the directed developing education is able to create terms at that young people will combine a high intellect with veritable spirituality and vital activity, not having regard to a specific in society of global market relations.

Keywords: social education, educator paradigm, education of spiritual personality, paradigm of the directed developing education.

УДК 37.013.42:376.091-055.62

Архипова С.П., Смеречак Л.І.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано значимість соціального виховання особистості; визначено особливості впливу соціального середовища школи на процес соціального виховання учнів з особливими освітніми потребами. Визначено сутність освітнього середовища школи як соціалізуючого простору. Схарактеризовано принципи інклюзивного освітнього простору, що полягають у соціалізаційній спрямованості. Охарактеризовано фактори впливу інклюзивного середовища на особистість учня з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано роль та основні завдання соціально-психологічної служби у процесі соціального виховання учнів з вадами психофізичного розвитку.

Ключові слова: соціальне виховання, особа з особливими потребами, інклюзивне навчання, освітнє середовище школи, фактори соціалізуючого впливу.

В Україні законодавчо схвалено вживання терміну «особа з особливими освітніми потребами». Його використовують щодо осіб, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади [4].

Відтепер українські діти з особливими освітніми потребами мають повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності». Також для цих дітей передбачено можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання, отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги, створення інклюзивних та спеціальних груп (класів) у

загальноосвітніх навчальних закладах та «прилаштування» загальноосвітніх шкіл і класів під їхні потреби – тобто здійснення відповідних архітектурних перепланувань, наймання додаткових працівників (корекційних педагогів, тьюторів, психологів), адаптація навчальних планів і програм, методів та форми навчання, використання ресурсів спеціальної освіти, партнерство з громадою тощо [5].

Перевагою інклюзивних процесів (за А. Колупаєвою) в освіті дітей з особливими потребами є:

- стимулюючий вплив більш здібних однолітків;
- можливість повного ознайомлення із життям;
- розвиток навичок спілкування та нестандартного мислення;
- можливість прояву гуманності, співчуття, милосердя, терпимості у реальних життєвих ситуаціях [6].

Розглядаючи питання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, необхідно вести мову про формування соціальної зрілості й розвиток особистості за допомогою включення її в різні види соціальних відносин у спілкуванні, грі, у навчальній і суспільно корисній діяльності. У зв'язку з цим зростає роль соціального виховання дітей з особливими освітніми потребами як одна з найважливіших сторін процесу становлення особистості, формування ціннісних орієнтацій, жити згідно з принципами, нормами і правилами соціального середовища (в нашому випадку – школи).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічні дослідження проблеми інвалідності висвітлено в працях В. Гаврилова, І. Кузави, М. Матвєєвої, С. Миронової, М. Чайковського, А. Шевцова та ін.

Заслуговують на увагу праці вітчизняних науковців із питань інтеграції осіб з особливими освітніми потребами засобами освіти (І. Дмитрієва, І. Іванова, Н. Коваль, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Молчан, В. Синьов, В. Тесленко).

Теоретико-методологічні аспекти соціального виховання стали об'єктом пильної уваги таких відомих науковців, як О.Безпалько, Т.Василькова, Ю.Василькова, І.Зверєва, А.Капська, А.Мудрик, Д. Пенішкевич тощо.

Однак, не зважаючи на широкий спектр наукової та навчально-методичної літератури, яка відповідає сучасним запитам соціально-педагогічної та корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами як у теоретичному, так і в практичному планах, важливі аспекти вирішення проблем соціалізації, а саме – соціального виховання в контексті інклюзивного освітнього простору школи, не стали об'єктом системних науково-педагогічних пошуків.

Мета статті – проаналізувати особливості соціального виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Сучасна педагогічна наука вважає, що соціальне виховання – «процес забезпечення в суспільстві умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій. Об'єкт соціального виховання – система соціальних взаємодій людини в зоні її найближчого оточення, а предмет – педагогічний вплив соціальних інститутів на процес соціального становлення особистості» [2, с. 29].

Соціальне виховання доцільно розглядати як у широкому, так і вузькому значенні. «У широкому значенні соціальне виховання охоплює всі види виховання (моральне, духовне, фізичне та ін.). У цьому випадку головна мета соціального виховання полягає у формуванні людини, готової до виконання суспільних функцій працівника і громадянина. У вузькому – соціальне виховання розуміють як розвиток людини в спеціально створених виховних організаціях у процесі планомірного створення умов для її відносно цілеспрямованого позитивного розвитку та духовно-ціннісного орієнтування, як багаторівневий процес засвоєння знань, норм поведінки, відносин у суспільстві, у результаті якого особистість стає повноправним членом суспільства» [3, с. 90].

Як відомо, соціальне виховання здійснюється у процесі взаємодії особистостей в різних відносно автономних сферах життєдіяльності. А. Мудрик [7] і О. Безпалько [2] виділяють три такі сфери: освіта, організація соціального досвіду, індивідуальна допомога особистості.

Освіта включає систематичне навчання і самоосвіту (здобувається особистістю протягом усього життя). «Освітній процес дитини з особливими освітніми потребами набуває конкретики тільки тоді, коли навколо неї гуртуються фахівці, які разом з батьками створюють міждисциплінарну, полісуб'єктну команду психолого-педагогічного супроводу і розпочинають колегіальну роботу в напрямі продумування та реалізації компетентного освітнього маршруту для цієї дитини» [8, с. 7]. Зрозуміло, що «під впливом інклюзивних процесів в освіті освітній простір має змінюватися, підлаштовуючись під потреби дітей та молоді з інвалідністю» [9, с. 150].

Ми вважаємо, що виконання цих засад буде продуктивним, якщо у навчальному закладі буде створено відповідне соціально-виховуюче мікросередовище, що стимулюватиме інтелектуальну та соціальну активність учнів з особливими освітніми потребами, враховуватиме сучасні соціокультурні реалії.

При цьому, вплив соціально-виховуючого мікросередовища на дітей з особливими освітніми потребами повинен здійснюватися за допомогою використання традиційного механізму (нормативні знання, що отримуються в сім'ї та найближчому оточенні), інституціонального (норми та правила соціальної поведінки в умовах певного соціального інституту) і рефлексії (усвідомлення суб'єктивної належності до соціальної групи), які будуть забезпечувати організацію процесу соціального виховання, що базується на пізнанні оточуючого світу та своєї ролі в суспільстві.

Організація соціального досвіду здійснюється завдяки участі дитини у формальних та неформальних об'єднаннях (клас, гурток, дворова компанія однолітків, сусідство, референтна група тощо): організація їх побуту і життєдіяльності, стимулювання самодіяльності, вплив на неформальні мікрогрупи, організація взаємодії членів об'єднання тощо [2]. Ефективність організаційних форм навчальної та позанавчальної діяльності забезпечується діяльнісним характером взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Цьому сприяє раціональне поєднання традиційних та інтерактивних методів

(моделювання ситуацій, рольові ігри, ділові ігри, дискусії, психолого-педагогічні тренінги, кейс-метод, модерація, творчі завдання тощо).

Індивідуальна допомога особистості – це свідома спроба інших осіб (батьків, вчителів, близьких, друзів і т.д.) допомогти дитині набути певних знань, навичок для задоволення власних потреб та потреб інших людей; в усвідомленні дитиною своїх цінностей та можливостей; в розвитку самосвідомості та самоствердженні, почутті приналежності до певної групи та соціуму [2; 7].

У ході надання індивідуальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами необхідно прогнозувати розвиток індивідуального творчого мислення дітей на певні тимчасові періоди; обирати у відповідності до можливостей, здібностей та інтересів дітей форми та методи роботи; створювати умови для розробки особистісно орієнтованого навчально-методичного забезпечення з кожного предмета. Для цього доцільно створювати ситуації, у яких діти мали б змогу вчитися детально аналізувати власну діяльність згідно з загальноприйнятими нормами та правилами поведінки в певному мікросередовищі (в даному випадку – в умовах інклюзивного навчання).

Часто діти з особливими освітніми потребами відчувають труднощі в навчанні, зазнають підвищеного ризику соціальної дезадаптації. У зв'язку з цим процес соціального виховання таких дітей безпосередньо пов'язаний з природним (без тиску і нав'язування) введенням різноманітних орієнтирів у систему ставлення як до себе, так і до інших учнів. При цьому особистості не просто пред'являються певні цінності, але створюються умови для сумісного відкриття (розуміння і переживання) їх, що є найважливішою передумовою інтеріоризації.

У сучасних умовах навчання і виховання в умовах інклюзивного навчання повинно бути спрямоване, перш за все, на формування таких особистісних якостей, як: адекватне сприйняття дійсності, конструктивне і поважне ставлення до навколишньої природної та соціальної сфери, духовно-гуманістичне удосконалення, творча соціально-значуща діяльність, почуття гідності, відповідальності, патріотизму і обов'язку, висока етична культура тощо. Власне тому необхідним є створення чіткої дієвої системи соціальної й педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Для успішної реалізації окреслених завдань необхідно:

- «визначити можливості виховного потенціалу соціокультурного середовища школи, розкрити механізми його впливу на процес формування та розвитку особистості школяра в сучасних умовах;
- використовувати виховний потенціал соціокультурного середовища під час організації навчально-виховного процесу в школі;
- організувати взаємодію школи і соціокультурного середовища на основі моделі, що враховує взаємозв'язок школяра з мікросоціумом;
- залучати учнів до пізнавальної діяльності, щодо освоєння соціокультурних цінностей: від цінностей свого краю, регіону до загальнонаціональних, та загальнолюдських цінностей;

- створення організаційно-педагогічних умов, що забезпечуватимуть реалізацію взаємодії школи, сім'ї і соціокультурного середовища в процесі виховання та формування учнів» [10, с. 175].

Пошук шляхів підвищення ефективності процесу соціального виховання дітей з особливими освітніми потребами дозволив зробити висновок про необхідність визначення принципів організації інклюзивного освітнього простору. Основними з них мають бути:

- *гуманістична орієнтація* процесу соціального виховання передбачає ставлення до дітей з особливими освітніми потребами як до найвищої цінності у системі людських стосунків, головною нормою яких є гуманність. Цей принцип вимагає шанобливого ставлення до кожної дитини, а також виділення як пріоритетного завдання турботи про фізичне, соціальне і психічне здоров'я;

- *соціалізаційна спрямованість навчально-виховного процесу*. У межах соціалізаційного процесу здійснюється соціальне виховання, що трактується як створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій;

- *індивідуалізація соціального виховання* припускає визначення індивідуальної траєкторії соціального розвитку кожного учня (як із типовим, так і з нетиповим розвитком), виділення спеціальних завдань, відповідних його індивідуальним особливостям; включення дітей з особливими освітніми потребами в різні види діяльності (як навчальної, так і позанавчальної) з урахуванням індивідуальних особливостей, надання можливості кожному учневі для самореалізації і саморозкриття;

- *створення соціально-виховуючого середовища* вимагає налагодження у школі з інклюзивним навчанням таких стосунків, які формували б соціальність дітей з особливими освітніми потребами.

Перш за все, важлива роль ідеї єдності педагогічного колективу. У школі повинна формуватися організаційна і психологічна єдність (вчителів, психологів, соціальних педагогів, корекційних педагогів, батьків тощо). Створення соціально-виховуючого середовища в умовах інклюзивного навчання припускає взаємну відповідальність учасників педагогічного процесу, співпереживання, взаємну допомогу, здатність разом долати труднощі.

Соціально-психологічна служби школи є своєрідним координатором узгодженої діяльності адміністрації, педагогів, учнів та їхніх батьків між собою та активної співпраці з зовнішніми соціальними структурами для надання всебічної кваліфікованої допомоги учасникам навчально-виховного процесу.

З огляду на сказане вище, завдання соціально-психологічної служби школи передбачають:

- формування в учнів толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами;

- проведення заходів (лекторіїв, листівок-консультацій, рекламних проспектів, стіннівок та іншої друкованої та рукописної продукції), спрямованих на формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами;

- соціально-педагогічний та психологічний супровід навчально-виховного процесу (допомога учням і вчителям у навчальних ситуаціях, що викликають значну емоційну напругу);
- здійснення соціально-педагогічних та психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку та поведінці, формування позитивної життєвої перспективи учнів з особливими освітніми потребами;
- своєчасне попередження відхилень у міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі, попередження проявів девіантної поведінки;
- надання соціально-психологічної допомоги та підтримки учням, з метою сприяння їх особистісному розвитку, соціалізації, полегшення процесу соціальної адаптації до умов навчання в школі, а також створення та реалізація програми психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дитину звадами психофізичного розвитку;
- організація семінарів для вчителів та батьків;
- соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій студентів;
- організація та проведення тренінгів загальної спрямованості (тренінгу навичок саморегуляції, тренінгу спілкування, тренінгу розв'язання конфліктів, соціально-перцептивного тренінгу тощо) та спеціальної спрямованості (до прикладу, тренінг комунікативних умінь).

Отже, включення дитини з особливими освітніми потребами в соціальне середовище – основне завдання соціально-педагогічної роботи. Ключовими аспектами процесу соціального виховання в умовах інклюзивного навчання є формування взаємодії вчителів, соціального педагога та психолога у наданні необхідної спеціальної педагогічної допомоги, партнерські взаємовідносини між вчителями і батьками, що сприяють соціалізації особистості.

Представлені матеріали не вичерпують усіх можливих аспектів вирішення піднятої проблеми. Вони лише відкривають перспективи для подальших наукових розробок щодо удосконалення системи соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Використана література:

1. *Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола; За заг. ред. А.Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.*
2. *Безпалько О.В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Безпалько. - К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.*
3. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. - Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.*
4. *Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 30. – ст. 322. –*

[Електронний ресурс]. – Джерело доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>

5. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс]. – Джерело доступу : <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

6. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта :реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. :Самміт-Книга, 2009. – 272 с.

7. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка: учеб, для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – 3-є изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.

8. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі :навчально-наочний посіб./ Укладач – Тетяна Скрипник. – К., 2015. – 65 с.

9. Чайковський М. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... д. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Михайло Євгенович Чайковський. - Старобільськ, 2016. – 570 с.

10. Червінська І. Роль школи як сучасного соціокультурного центру у формуванні підростаючої особистості / Інна Червінська // Гірська школа Українських Карпат. – 2015.– № 12-13 –С. 172 – 176.

АРХИПОВА СВЕТЛАНА ПЕТРОВНА, СМЕРЕЧАК ЛЕСЯ ИВАНОВНА.

Особенности социального воспитания детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения.

В статье обоснована значимость социального воспитания личности; определены особенности влияния социальной среды школы на процесс социального воспитания учащихся с особыми образовательными потребностями. Определена сущность образовательной среды школы как социализирующую пространства. Охарактеризовано принципы инклюзивного образовательного пространства, состоящие в социализационной направленности. Охарактеризованы факторы влияния инклюзивного среды на личность ученика с особыми образовательными потребностями. Обоснована роль и основные задачи социально-психологической службы в процессе социального воспитания учащихся с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: социальное воспитание, лица с особыми потребностями, инклюзивное обучение, образовательная среда школы, факторы социализирующую воздействия.

ARKHYPOVA SVITLANA, SMERECYAK LESIA. *Peculiarities of social education of children with special educational needs in the conditions of inclusive trainin.*

The article substantiates the importance of social education of the individual. It determines the peculiarities of influence of school social environmenton the process of social education of students with special educational needs. The essence of the educational environment of school as a socializing space is defined. The article characterizes the main principles of an inclusive educational space, consisting of a

socialization orientation and describes the factors of an inclusive environment influence on the personality of a student with special educational needs. The role and main tasks of the socio-psychological service in the process of social education of students with disabilities of psychophysical development are substantiated.

Key words: social education, a person with special needs, inclusive training, school educational environment, factors of socializing impact.

УДК:378.14+37.035

Богданова І.М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО МАГІСТРА СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

Актуальність дослідження обумовлена вивченням особистісної змобілізованості майбутнього магістра соціально-педагогічної сфери. Розуміння сутності зазначеної якості пов'язано з вольовою активністю як самонастроювання на мобілізацію вольових зусиль, емоційним настроєм як самоналагоджування на мобілізацію захисних та управлінських резервів організму, енергодійністю як самодетермінації на успішний результат діяльності. В ході дослідження встановлено три базових стани підготовленості майбутніх магістрів соціально-педагогічної сфери (пасивний, помірний, оптимальний) та три проміжні стани (адаптивний, конструктивний, результативний). Результати діагностики означених станів свідчать про те, що більшість магістрів сумарно знаходяться в пасивному та помірному станах – 56%, в оптимальному стані -44%.

Ключові слова: особистісна змобілізованість, стан підготовленості магістра соціально-педагогічної сфери.

З урахуванням специфіки соціально-педагогічної роботи майбутній фахівець має проявляти, перш за все, усвідомлення значущості власної місії в забезпеченні процесів розвитку суспільства взагалі та розвитку власної особистості зокрема, проявляти готовність, оптимізм, працездатність, компетентність, майстерність, професіоналізм тощо.

Дослідження особливостей функціонування особистості фахівця соціально-педагогічної сфери забезпечується різними методологічними підходами, серед яких слід виокремити такі, як системний, діяльнісний, особистісний, компетентнісний, ресурсний тощо. Взаємозв'язок означених підходів дозволяє з'ясувати цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності, що забезпечують розвиток особистості як суб'єкта діяльності й відносин, з'ясувати сутність розвитку особистості в діяльності, взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на розвиток особистості тощо.